

FACTSHEET

ARCHEOLOGISCHE RIJKSMONUMENTEN EN WERELDERFGOEDNOMINATIE LIMES

INLEIDING

Sinds 2011 zijn de provincies Utrecht, Gelderland en Zuid-Holland en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed bezig met het voorbereiden van de Werelderfgoednominatie van de Nedergermaanse Limes. Zij doen dit samen met de Nederlandse gemeenten en met de Duitse Deelstaten Noordrijn-Westfalen en Rijnland-Palts.

In Nederland gaat het om 20 tot 30 terreinen die mogelijk de status Werelderfgoedstatus kunnen krijgen. Deze terreinen zijn verspreid over de drie provincies.

Voor het verkrijgen van de Werelderfgoedstatus is het nodig dat de terreinen die worden voorgedragen de hoogst mogelijke beschermingsstatus hebben. In ons land betekent dat de status van Archeologisch Rijksmonument. In deze factsheet wordt toegelicht wat deze status inhoudt, hoe de procedure tot aanwijzing van een Archeologisch Rijksmonument eruit ziet en wat de gevolgen zijn voor de gebruiksmogelijkheden.

In sommige gevallen kan het voor de Werelderfgoedstatus ook nodig zijn in de omgeving van de site een zogenaamde bufferzone aan te wijzen. In dat gebied geldt dan een onderzoeksplicht via planologische bescherming.

VRAAG 1: WAT IS EEN ARCHEOLOGISCH MONUMENT?

Een Archeologische rijksmonument is een van rijkswege beschermde plaats in het landschap die waardevol is vanwege de aanwezige sporen uit het verleden. Een Archeologisch rijksmonument wordt momenteel beschermd op grond van het overgangsrecht in de Erfgoedwet (artikel 9.1). Voor ingrepen (sloop, verstoring, verplaatsing, wijziging) die van invloed zijn op de archeologische waarden in de bodem is een vergunning nodig.

VRAAG 2: WIE GAAT ER OVER EEN ARCHEOLOGISCH RIJKSMONUMENT?

Op dit moment verloopt de vergunningprocedure via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, namens de Minister. Onder de nieuwe Omgevingswet, die naar verwachting in 2019 in werking treedt, is het college van B&W verantwoordelijk voor deze vergunningprocedure. De Minister heeft vanaf dat moment wel instemmingsrecht.

VRAAG 3: WAT KAN ER WEL EN NIET OP EEN ARCHEOLOGISCH RIJKSMONUMENT?

Wat er wel en niet kan op een Archeologisch rijksmonument hangt af van een aantal factoren.

A. Archeologisch rijksmonument

Het doel van het aanwijzen van een gebied als Archeologisch rijksmonument is dat de archeologische waarden in de grond behouden blijven (in situ). In de praktijk komt het toch voor dat een monumentenvergunning wordt verleend, terwijl het Archeologisch rijksmonument verstoord zal worden. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als het ingrepen betreft die met het bestaande grondgebruik te maken hebben (zoals kassen, schuren e.d. op terreinen met een agrarisch bouwblok bestemming). De vergunninghouder moet dan, net als in de planologische procedure is ingebouwd, zorgen voor het ex situ behoud van de archeologische waarden (opgraving). Een alternatief is dat de initiatiefnemer zijn plannen zodanig aanpast, dat behoud in situ toch mogelijk is en geen (dure) opgraving nodig is.

Op grond van de Algemene wet bestuursrecht zal altijd een belangenafweging plaatsvinden. Er zal dus altijd gekeken worden naar de verschillende belangen. Bij weigering van een vergunning kan, bij economische schade, een schadevergoeding gevraagd worden.

B. Archeologisch rijksmonument en tevens UNESCO Werelderfgoed

Plaatsing op de Werelderfgoedlijst is uitsluitend een kwalitatieve erkenning. Nominatie zelf leidt niet tot nieuwe regelgeving of beperkingen. Wel is het zo dat om te kunnen worden aangewezen als Werelderfgoed (kernzone), terreinen de hoogst mogelijke beschermingsstatus dienen te hebben. In Nederland betekent dit dat de bescherming van het UNESCO Werelderfgoed Limes geregeld wordt via de systematiek van Archeologische rijksmonumenten.

Soms zijn ontwikkelingen gewenst, die ten tijde van het opstellen van het nominatiedossier nog niet waren voorzien. In dat geval kan een Heritage Impact Assessment (HIA) worden doorlopen. De HIA geeft inzicht in de effecten van de beoogde ontwikkeling op de Outstanding Universal Value (OUV) van het Werelderfgoed. Aan de hand daarvan kan bepaald worden of de ontwikkeling eventueel toch plaats kan vinden.

UNESCO heeft geen formele rol in dit proces, maar het is wel van belang de Werelderfgoedorganisatie in het proces te betrekken. Wanneer UNESCO oordeelt dat de Outstanding Universal Values teveel zijn aangetast door ontwikkelingen, kan dit in het ergste geval leiden tot het intrekken van de Werelderfgoedstatus voor het gehele Werelderfgoed in kwestie.

Vanwege bovenstaande is het van belang om bij de voorbereiding van de nominatie goed in te schatten of het doel 'behoud in situ' ook realistisch is. De te nomineren terreinen hebben dan ook bij voorkeur een archeologievriendelijke bestemming en/of functie.

VRAAG 4: HOE MOET HET ARCHEOLOGISCH RIJKSMONUMENT EN TEVEN UNESCO-WERELDERFGOED WORDEN OPGENOMEN IN HET OMGEVINGSPLAN?

De UNESCO-nominatie van de Limes zal pas na 2019 plaatsvinden. De Omgevingswet is dan naar verwachting in werking getreden. Onder de Omgevingswet zal de begrenzing van de Archeologische rijksmonumenten op de omgevingsplankaart overgenomen moeten worden. Een Archeologisch rijksmonument kan niet door de gemeente of provincie van aanvullende beperkende regelgeving worden voorzien.

VRAAG 5: GELDEN ER VRIJSTELLINGEN VOOR EEN ARCHEOLOGISCH RIJKSMONUMENT?

Het Archeologische rijksmonument beschermt die (delen van) percelen waarin beschermingswaardige archeologische resten bekend zijn of verwacht worden. Binnen het aangewezen monument wordt vaak een vrijstellingsdiepte gehanteerd, wat betekent dat tot een aangegeven aantal centimeters onder maaiveld bepaalde groundbewerkingen plaats kunnen vinden. Dit wordt dan aangegeven in het aanwijzingsbesluit. Er wordt echter bij Archeologische rijksmonumenten niet gewerkt met vrijstellingsoppervlakten. Dit wil zeggen dat er geen vrijstellingen zijn voor werkzaamheden met een bepaalde omvang, bijvoorbeeld van minder dan 50m² of 100m².

VRAAG 6: IS MAATWERK PER ARCHEOLOGISCH RIJKSMONUMENT MOGELIJK?

Ja, dit is altijd het geval. Maatwerk per monument wordt geregeld bij de aanwijzing en daarna bij een wijziging van het monument (via de vergunningprocedure). Maatwerk via de planologie (bestemmingsplan/omgevingsplan) is bij een rijksmonument niet mogelijk.

VRAAG 7: HOE ZIET DE PROCEDURE TOT AANWIJZING VAN EEN ARCHEOLOGISCH RIJKSMONUMENT ERUIT?

Soms komt het voor dat binnen het archeologisch rijksmonument op bepaalde plekken bestaande verstoringen aanwezig zijn. In dat geval moet wel het vergunningen traject worden doorlopen, maar wordt het al verstoord zijn in de afweging meegenomen.

De aanwijzing tot Rijksmonument gebeurt door de Minister. De aanwijzingsprocedure wordt door het Rijk uitgevoerd op basis van artikel 3.2 Erfgoedwet. Op de aanwijzingsprocedure is afdeling 3.4 'Uniforme openbare voorbereidingsprocedure' van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing, wat betekent dat bezwaar en beroep mogelijk is. Het college van B&W van de gemeente dient binnen 8 weken de Minister te adviseren. De Minister besluit vervolgens over de aanwijzing binnen 6 maanden.

VRAAG 8: IS DE KOUDE-WARMTE OPSLAG MOGELIJK OP EEN ARCHEOLOGISCH RIJKSMONUMENT?

Bij open KWO-systemen zijn de consequenties voor de archeologie meestal beperkt omdat de opslag zich op grote tot zeer grote diepte bevindt. Wel geldt dat de boorpunten (aan- en afvoerleidingen, warmtewisselstations e.d.) niet in het monument geplaatst kunnen worden. De warmte-koude opslag zelf kan wel onder het Archeologisch rijksmonument door lopen, gezien de grote diepte.

Voor een gesloten systeem geldt dat het niet is toegestaan dit aan te leggen in een Archeologisch rijksmonument, tenzij kan worden aangetoond dat de archeologie niet aangetast wordt door afgraving en/of door effecten op de bodem- of grondwatertemperatuur. Vooral de voor de Limes belangrijke vergankelijke, organische materialen kunnen mogelijk worden aangetast door temperatuurschommelingen. Er moet ook rekening worden gehouden met deze gevolgen wanneer een dergelijk systeem direct naast een Archeologisch monument wordt ingegraven.

VRAAG 9: HOE ZIT HET MET HET PLANTEN VAN BOMEN EN STRUIKEN OP EEN
ARCHEOLOGISCH RIJKSMONUMENT?

Bomen en struiken zorgen met hun wortels voor verstoring van de archeologie doordat materiaal wordt weggedrukt, verpulverd of doorboord. Ook kan als gevolg van de vochtopname een sterke verdroging van de grond optreden, waardoor materiaal verloren gaat en/of archeologische sporen onleesbaar worden.

Doordat bomen zich op de verschillende bodemsoorten anders ontwikkelen, kunnen ze ook anders wortelen. Bomen wortelen over het algemeen dieper dan struiken. Struiken hebben op de waterhuishouding een groter effect. Als het grondwater boven het archeologisch niveau staat hebben boomwortels daar doorgaans weinig invloed op: boomwortels kunnen er niet tegen om permanent onder water te staan en groeien daarom in principe niet voorbij het grondwaterpeil. Riet daarentegen kan juist onder water alles met zijn wortels perforeren.

Als de archeologische resten dieper liggen, zijn ze minder kwetsbaar dan vondsten dicht aan het oppervlak. De (boom)wortels groeien op diepte niet alleen minder compact en minder dik, maar er is ook minder kans op schade bij een boomval. Fruitteelt kan extra destructief zijn voor een Archeologisch rijksmonument, aangezien niet alleen de wortels van de fruitbomen, maar ook de bijbehorende irrigatiesystemen en diepere steunconstructies de archeologie kunnen beschadigen.

Wilt u meer informatie neem dan contact op met info@limessamenwerking.nl